

Geçmişten Günümüze

ŞEHİR ve KADIN

I

Editör
Prof. Dr. Osman KÖSE

Samsun - 2016

Türk Mitolojik Metinlerinde, İlk İnançlarda Kadın (Şaman, Ecdad, Demiurg gibi)

Doç. Dr. Fidan KASIMOVA
Azerbaycan Milli Birimler Akademisi, Bakü / Azerbaycan

Giriş

Tarih, edebiyat, halk edebiyatı vs. kadının toplumun gelişimindeki büyük rolünü her zaman onaylıyor. Nitekim türk halkları mitolojisinde, ilk inanç biçimlerinde kadın özel yer tutuyor. Mitolojik ve folklor metinlerine bakıldığında kadın yaratıcı, tanrı, ecdad, demiurg, şaman vb. olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin, bütün ibtidai dinlerde ve mitolojide kabilenin ulu annesi ve koruyucusu olarak düşünülen Ana tanrıçası vardır. Türk mitolojisinde bu karaktere ait özellikler Umay tanrıçası üzerinde toplanmıştır. Eski Türk inanç sisteminin en önemli ve eski Tanrıçası Umaydır. Bu Tanrıça büyük olasılıkla anaerkil düzen zamanında ortaya çıkmış, gerçek bir annelik görevi üstlenmiştir. Mitolojik görevi de genel olarak annelik görevidir. Oğuz hakan'ın annesinin Ay hakan olması gösteriyor ki, türk mitolojisinde de kabilenin ilk ecdadı kadın sayılmıştır. Şunu söyleyebiliriz ki, ilk kadın ecdadlar yaratılışın temeli ve verimlilik timsali olan ana tanrıça imajının oluşmasına iştirak ediyor. Ana erkillik döneminin en önemli dini sembolünün Ay olması ilimde bilinmektedir. Belli ki, "Oğuz Kağan" destanında Oğuz'un annesine "Ay hakan" denir. Avrupa'da, Asya'da ve Afrika'da bulunmuş ve taş devrine ait olan kadın heykellerini de araştırmacılar ana erkillik dönemine ait ediyorlar "Böyle heykellerin çoğunun ocağın yanında olması ve ellerinde hayvan boynuzu vs. verimlilik simgeleri tutması da, N.N.Yefimenkonun yazdığı gibi, onların kabilenin reisi ve kabile ayinlerinin uygulayıcısı olduğunu gösteriyor"¹. S.A.Tokareve göre ise böyle kadın heykelleri ile ibtidai insanlar ocağın sahibini ve odun koruyucusunu tasvir etmek istemişlerdir (1990). Türk mitolojisinde Umay ilahisinin de ailenin ve çocukların koruyucusu, verimlilik ve bereket sembolü olarak tasvir edilmesi bellidir².

1. Mitolojik metinlerde ecdad kadın

Ana erkillik dönemine özgü olan bu özellikler XIX-XX. yüzyıllarda da Afrika'da ve Amerika'da arkaik kültür düzeyinde yaşayan bazı aşiretlerde korunup saklanılmıştır. Örneğin Amerikalı bilim adamı L.Q.Morgan irokaz toplumu hakkında yazıyordu: "Genellikle evi kadınlar idare ediyorlardı ve hem de, elbette birlikte sağlam duruyorlardı. İhtiyat vasıtaları ortakdı, fakat vay o zavallı koca veya maşukun haline ki, yaşayış parasının kazanılmasında kendi üstüne düşen görevlere umursamaz yaklaşsın. Onun bu evde kaç çocuğunun ve ne kadar mülkiyeti olursa olsun, o, her an kendi yorganını alıp evi terk etmek konusunda talimat alabilirdi. Klan halinde yaşayan kadınlar burada büyük bir güç idiler. Başkanının atanması da onların elindeydi"³.

Böylece çiftliği başarıyla yöneten, birçok çocukları ve torunları olan deneyimli yaşlı kadın kabilenin refahının ve verimliliğin sembolüne dönüşmüştür. Sırf bu yüzden önce kabilenin reisi olmuş, sonra ise ilk ecdad gibi tanrılaştırılmıştır. Şüphesiz, bu nedenle de genelleştirilmiş Umay karakteri eski türklerde refah, bereket ve verimlilik tanrıçası, ayrıca Oğuz hakan'ın, yani totem ecdadın annesi olarak kabul edilmiştir.

Umayla ilgili Mehmet Alparslan Küçük şöyle demiştir: "Umay Ana / Ayızıt Umay; Geleneksel Türk Dininde "Umay - Umay Ana", "Ayızıt Ayızıt Hatun", "aile, evlilik ve neslin devamının koruyucu tanrısı" olarak bilinmektedir. Umay Ana, çocuğu olmayanlara çocuk vermesi için dua edilen, bulutlara telkinde bulunan, güzelliğin sembolü olan bir ruhtur. Bazı mitolojilerde "Bayana", "May Ana" şeklinde de geçmektedir. Ayızıt, güzelliğin sembolüdür. Bu anlamda Sümer ve Yunan mitlerindeki İştâr ve

¹ Баландин Р.К. Сто великих богов. Вече, Москва 2002, s. 16.

² Токарев С.А. Ранние формы религии. Политиздат, Москва 1990, s. 29-30.

³ Баландин Р.К. Сто великих богов. Вече, Москва 2002, s. 18.

Afrodit'e (Venüs) benzemektedir. Simgesi, Kuğu kuşudur. Ayızıt'ı simgeleyen bu kuş, kutsal sayılmakta ve onlara dokunulmamaktadır. Kuğu aslında kutsal bir kız olup; kızın kuğunun beyaz tülnü üzerine giymesi ile kuğu, çıkarması ile kız olmaktadır. Ayızıt, gökten gümüş tüylü bir kısrak suretinde inmektedir. Yele ve kuyruklarını kanat gibi kullanmaktadır. Bu nedenle Ayızıt için "Ayızıt töreni" adı verilen özel tören yapılmaktadır. Tören sırasında kadının yüksek ses ile gülmesi kadının hamile kalacağı anlamını taşımaktadır. Ayızıt'ın kadınlar ve çocuklar ile birlikte dişi hayvanları ve hayvan yavrularını koruduğu da söylenmektedir. İnsanları koruyan Ayızıtlar, yaz günlerinde güneşin doğduğu yerde, hayvanları koruyan Ayızıtlar da kış günlerinde güneşin doğduğu yerde bulunmaktadır⁴.

C.Beydili Umayın artışı düşüncesi ile ilgili bir ruh veya daha doğrusu evliya olduğunu belirtiyor. Bu karakterin çeşitli türk halklarında nasıl tasavvur ve tasvir edildiğini söylüyor⁵.

Mehmet Alparslanın araştırmalarında Umay Türk mitolojisinde iyi/koruyucu ruhlardan biri, çocukların ve lohusa kadınların koruyucusu olarak nitelendirilmektedir. Zira Umay-Ayızıt gökteki süt gölünden su ve süt getirerek çocuğun boğazına ruh ve can olarak bir damla dökmekte ve ona hayat sağlamaktadır. Ayrıca hamile kadınların doğum ağrılarını hafifletebilme ve doğumdan sonra üç gün boyunca başında bekleme gibi meziyetlere de sahip olan Umay, görünüş olarak bazen beyaz saçlı, beyaz kıyafetli bir insan, bazen de kuş şeklinde tasvir edilmiştir. Altay Türkleri ise onu göklerden inen gümüş saçlı, güzel yüzlü bir kadın olarak düşünmüşlerdir. Arkeologların Altaylarda buldukları seramik buluntular üzerindeki resimlerde de Umay Ana üç boynuzlu olarak betimlenmiştir. Umay, çocukları ve hayvan yavrularını koruyan bir ruhtur. Çocukların üzerinde bulunan doğum lekeleri de Umay Ana ile ilişkilendirilerek "Umay Ana'nın el izi" şeklinde uğurlu ve kutsal sayılmakta ve bu izlere sahip çocukların mutlu olacağına inanılmaktadır. Hatta bu düşünceden dolayı kadının doğumunun kolay geçmesi amacı ile "Benim elim değil Umay Ana'nın eli", çocuklar evde yalnız bırakıldığında "Umay Ana'ya bıraktım" tabirleri kullanılmıştır/kullanılmaktadır. Umay Ana, özellikle Orta ve Kuzeydoğu Asya Türklerinde zamanla bir kült haline gelmiş ve bu kült, "Umay Ana Kültü" olarak tanımlanmıştır. Mitolojik bir varlık olarak tanınan Umay, Türk kültürünün en eski yazılı taş anıtları olan Orhun Yazıtları'nda, Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lugati't-Türk adlı eserinde de geçmektedir. Orhun Yazıtları'nda Umay, Gök Tanrı ile birlikte anılmakta, Kül Tigin'in onun yardımıyla dünyaya geldiği ifade edilmektedir. Umay, "Humay/Huma Kuşu" olarak betimlenmiştir. Türk kültüründe "Zümrüdü Anka", "Huma" veya "Umay" olarak da isimlendirilen ve olağanüstü nitelikler gösteren bu kuş, farklı mitolojilerde yer almış ve Phoenix, Tanniao, Homa, Rokh, Simurg adları ile anılmıştır⁶.

Yaşar Çoruhlu demiştir ki, Umayla ilgili uygulamalarda onun zaman-zaman kötü nitelikli bir hale geldiği de düşünülürse, Al Karısı belki de Umayın ta kendisidir ya da onun kötülüğü temsil eden bir şeklidir. Nitekim Türk topluluklarında Umay "ateş ruhu" olarak da kabul görmüştür. Bazı topluluklardaysa Umay (Imay) ateş ruhu, bazen de ölüm meleği olarak kabul edilmiştir. Umay kültü Yakutlarda yerini zamanla ayızıt denilen ruhlara bırakmıştır. Bunlar bereket ve refahı sağlayan ruhlardır⁷.

Mitolojik metinlerdeki kadın imajına en bariz örnek Ulu Anadır. Mitolojik Ulu Ana birkaç kez dönüşüme uğrayan, birkaç statüden geçen bir komplekstir. Mitolojik dünya modelinde Ulu Ananın yeri yaratıcı, bolluk-bereket hamisi olmak gibi işlevlerle nitelendirilmektedir. Ulu Ananın etnografyada korunup kalan en arkaik örneği Karı nine (veya küp karısı, küpegiyen karı) imajı sayılıyor. O hayatverici güce, ölümsüzlüğe sahiptir⁸.

Şaman törenlerinde şamanı besleyen, büyüten ağaca "Ana Ağaç" denir. Bu durumda "Ana Ağaç" mitolojik annenin sembolüne dönüşüyor. Ayrıca öküz de mitolojik annenin niteliğini teşkil ediyor. Bunu mitolojik annenin diğer niteliği olan Umayın üç boynuzlu olması da doğruluyor⁹.

⁴ Mehmet Alparslan Küçük. Geleneksel Türk Dini'ndeki Ana / Dişil Ruhlar'a Mitolojik Açıdan Bakış. İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 1, Nisan 2013, s. 116-117.

⁵ Bıydili Cılal. Türk mifoloji sözlüyü. Elm, Bakı 2003, s. 376-380.

⁶ Mehmet Alparslan Küçük. Geleneksel Türk Dini'ndeki Ana / Dişil Ruhlar'a Mitolojik Açıdan Bakış. İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 1, Nisan 2013, s. 116-117.

⁷ Çoruhlu Yaşar. Türk mitolojisinin ana hatları. Kabalcı Yayıncılık, 2011, s. 43-44.

⁸ Bıydili Cılal. Türk mifoloji sözlüyü. Elm, Bakı 2003, s. 372-373.

⁹ Bayat Füzuli. Oğuz epik nın nı si v "Oğuz Kağan" dastanı. Sabah, Bakı 1993, s. 17, 37.

2. Mitolojik metinlerde kadın demiurg gibi

Ecdadla birlikte kadın mitolojik metinlerde hem de demiurgdur. Örneğin, yakutların yaratılış hikayelerinden olan “Balıkçıl ve çöl ördeği”nde yaratıcı demiurg gibi burada yaratıcı Anne yer alıyor. O mitolojik karakter olan demiurg gibi dünyanın oluşmasında iştirak ediyor. Efsaneye göz atalım: “Yaratıcı Anne artık bir dünya yaratmayı kararı almıştı. Ama ne yaratabilir ve elinde bir şey yoktu. Bu yüzden kırmızı boyunlu balıkçılı bir yaban ördeğini yanına çağırdı ve onlara “Çabuk denizin dibine gidin ve bana biraz toprak getirin!” - dedi. Kuşlar denizin dibine daldılar, az sonra yaban ördeği gagasında bir parça çamurla suyun yüzünde belirdi. Ama balıkçıl ortada yoktu. Yaratıcı bu balıkçıl nerede kaldı? Diye düşünürken, o da suyun yüzüne çıktı. Fakat ağzında ne çamur, ne de başka bir şey vardı. Yaratıcı nerede senin toprağın? - diye sorulduğunda, balıkçıl boynunu büktü: “Yok! Denizin dibinde ben toprak bulamadım! Onun için de toprak getirmedim!” - dedi. Yaratıcı bunu duyunca çok kızdı ve balıkçılı şöyle dedi: “Ey sinsi kuş! Ben sana yaban ördeğinden daha kısa ve daha az kuvvetli bir gaga vermişim? Seninki onunkinden hem kuvvetli, hem de uzundur, nasıl olur, yaban ördeği denizin dibinden çamur bulur, sen bulamıyorsun? Bu olan şeydir? Sen beni aldattın ve denizin içine hile saldın. Ben seni cezalandıracağım ve sen yeryüzünde yaşamayacaksın. Gez, uç, ne yapıyorsun yap, ama denizin üstünde yap. Git denize, yiyeceğini orada ara. Orada uyu, orada kalk. Ne yapacaksın orada yap, ama yeryüzüne gelme!” Anne yaratıcı yaban ördeğinin getirdiği çamurla dünyayı yarattı. Çamuru eline aldı, denizin üstüne koydu. Nasıl olduysa, Allah’tan çamur denizin dibine batmadı. Ne dalgalar, ne de rüzgar onu yerinden oynata bilmedi. Aynı şekilde adacık gibi denizin ortasında durup kaldı. Az sonra da büyümeye başladı. Öyle büyüdü, öyle büyüdü ki, bugünkü dünya oldu”¹⁰.

İbtidai toplumda doğa olayları ile insanın yarattığı kültür olayları konusundaki düşüncelerin birbirinden ayrıla bilmemesi yüzünden (örneğin sürtünme sonucunda odun elde edilmesi, yıldırımın, güneş ışınının vs. kökenine eşdeğer tutuluyordu) sanılıyordu ki, medeni kahraman dünyanın kurulmasında - gök cisimlerinin sıralanmasında, gece ile gündüzün evezlenmesinde, yılın fasıllarının değişmesinde vb. konulara da katılıyor¹¹. Örneğin, Altay ve Güney Sibiryalı türklarının mitolojisinde Ülgen yeri ve göğü, tüm yer tabiatını, hatta Erlikle birlikte insanı yaratmıştır¹². Bazı mitlerde ise Ülgen sadece yerin ve göğün, hatta Güneşin ve Ayın, gök gürültüsünün, gök kuşağının, ayrıca odun yaratıcısı olarak tasvir edilir¹³. Örneğin, tanrı Ülgenin evlatları hakkındaki bir mitolojik metne göz atalım. Yunan mitolojisinde Zeus’dan ateşi çalarak insanlara veren Prometheus gibi, büyük tanrı Ülgenin kızları da ateşi tanrıdan çalarak insanlara vermişler. Bu konuda bir Altay efsanesinde şöyle deniyor:

“Tanrı insanı yaratırken böyle düşünmüştü: “Ben bu insanları yarattım, ama çıplak yarattım. Hava da bugünlerde çok soğuktur. İnsanoğlu kendini soğuktan nasıl koruyacak ve nasıl yaşayacak? En iyisi bunlar için bir ateş de vereyim, ısınıp yaşasınlar”. Tanrı Ülgenin üç kızı var imiş. Bunlar da ateşi bulmak için gayret ediyorlarmış. Bir gün tanrı dışarı çıkmıştı. Onun sakalı çok uzun olduğu için yürürken sakalı ayağının altında kalmış ve onun için dengeyi kaybetmiştir. Kızlar bunu görünce gülmeye ve tanrıyla alay etmeye başladılar. Bunun için tanrı çok öfkelenmiş ve kızların yüzüne bakmadan çıkıp gitti. Tanrının kızdığını gören kızlar da üzülüyorlar. Ama “tanrı ne ediyor ve bizim karamıza neler konuşuyor” - diye kapının deliğinden dinlemeyi da unutmamışlar. Bu zaman tanrı kendi kendine söyleniyormuş: “Tanrı Ülgenin üç kızı beni ele geçirdi, ama ben onlardan çok daha akıllıyım. Onlarda akıl ne geziyor? Ateşi bulmak için sert bir taşla sert bir demir bulmalılar ki, birbirine vurup ateş çıkarsınlar. Bunları bulmak için onlarda o akıl yoktur”. Kızlar bunu duyunca işe başlamışlar. Sert bir taşla sert bir demir bulmuşlar ve birbirine vurarak, ateşi icat etmişler”¹⁴. Bu metinden anlaşıldığı gibi demiurg görevini Ülgenin kızları, yani kadın icra ediyor.

Türk halkları mitolojisinde tanrı Ülgen demiurg olarak faaliyet gösteriyor. Öyle ki, mitolojide Ülgen demiurg gibi yeri ve göğü, tüm yer tabiatını, Erlikle birlikte insanları yaratıyor. Hem Ülgen demiurg gibi sadece kozmik seyahate uçtuğu uçsuz bucaksız su hortumundan çıkan “kutsal (beyaz) ana”nın

¹⁰ Özgül Bahaddin. Türk mifologiyası. I c. S.da, Bakı 2004, s. 445.

¹¹ Мифы народов мира. Энциклопедия (В 2 томах) / Гл. ред. С.А. Токарев. Советская энциклопедия, Москва 1982, Т. 2, К – Я. s. 25.

¹² Сагалаев А.М. Алтай вы зеркале мифа. Наука, Новосибирск 1992, s. 23.

¹³ Потапов Л.П. Алтайский шаманизм. Наука, Ленинград 1991, s. 245.

¹⁴ Özgül Bahaddin, Türk mifologiyası. I c. S.da, Bakı 2004, s. 68.

yardımı ve talimatı ile faaliyet gösteriyor¹⁵. Ülgen tarafından yer ve gök onun sayesinde kurulmuştur. Bu yüzden teleutlar bu mukaddes anneni hem de “yaratıcı-ana” adlandırıyorlar. Etnografik edebiyatta Ülgen hakkında sadece yer ve göğün yaratıcısı olarak değil, güneş, ay, gök kuşağı, yıldırım, hatta odun vs. yaratıcısı olması konusunda da bilgilere rastlanıyor¹⁶. V.P.Dyakonova da kendi araştırmalarında belirtiyor ki, insanın yaratılması hakkındaki mitlerde insan bedeninin yaratıcısı gibi gök Allah’ı Ülgeni, ruhun yaratıcısı olarak yeraltı dünyanın hakimi Erliyi kabul eden düalist dünya bakışı mevcuttur. Altay şamanizminde böyle bir düşünce de vardı ki, insanın kaderi yaşadığı zaman Ülgene, öldükten sonra ise Erliye aittir¹⁷.

Halk anlatılarının temeli olan mitolojiden de görüldüğü gibi, Türk mitolojisinde kadınla ilgili pek çok unsura rastlamak mümkündür. İnsanın yaratılışıyla ilgili derlenen mitolojik metinlerde toprağın, kadına benzer bir şekilde insanı doğurduğu görülür.

3. İlk inançlardan olan şamanizmde kadın şamanlar ve kelt mitolojisindeki kadın druidler

Bilindiği üzere, türk halklarının ilkel inanış biçimleri arasında şamanizmin rolü yadsınamaz. Bu inançta şaman kadınlar da özel yer tutuyor. Tuva halk inanışlarına göre, şamanların ulu ecdadı bir kadın şamandır ki, bu da Ulu Ana karakterinin şaman mitolojisindeki yadigarıdır. Bilindiği gibi, Ulu Ananın başlıca mitolojik fonksiyonu tören hamisi olmasıdır. Bu fonksiyon sonralar özellikle ilk şaman imajına varyasyon edilmiştir ki, sihirli masallarda bu kahramanın Karı ninenin terbiyesinden geçmeyi, onun himayesi ile yeni statüye geçme bilmeyi haline gelmiştir¹⁸.

C.Beydili onu da belirtiyor ki, en eski çağlardan kalma kaya resimlerinde Ulu Ana bolluk, verimlilik, büyüme düşüncesinin ifadesi olarak büyük, sarkık göğüslü kadın olarak tasvir edilir. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan kadın heykellerinin büyük göğüslülüğü onların asıl artım, verimlilik düşüncesiyle bağlandığını gösteriyor. Erkek şamanların böyle tören icra eden zaman neden kadın kıyafeti giymeleri onların yaratılışın gücünü kendi varlığında taşıyarak artışı, bolluğun ve hayatın devreviliyi fikrinin taşıyıcısı sayılan Ulu Ana karakterinin bir tecessümü olmalarından geliyor¹⁹.

Şaman kadınların kelt topluluklarındaki druid kadınlarla karşılaştırılması önemli benzer ve farklı yönleri keşfetmeye yardım ediyor. Bildiğimiz gibi, druidler de eski türk şamanları ile benzer görevi yerine getirmişlerdir. Şaman kadınlarla druid kadınların mukayesesi de bu benzerlikleri, şamanizmin istenilen dinin ayrılmaz parçası olması görüşünü bir kez daha kanıtlıyor.

Şaman kadın statüsü türk halkları kültüründe yeteri kadar yüksek idi. Bunu kız, kadın şamanlar hakkında mevcut olan mitler söylemeye olanak sağlıyor. Folklorda kadın şamanlarla ilgili konulara kahramanlık eposunlarında da rastlanıyor. Bazen bu destanlarda kadın karakterlere doğrudan bu fonksiyonların hepsi yerine getirmelerine rağmen, şaman denmiyor.

Altaylılarda böyle bir görüş mevcuttur ki, kadın şaman erkek şamandan daha zayıftır. Aynı zamanda kabul ediliyor ki, çocuk büyütmemiş kadın, tam olarak şaman görevini icra edemez.

Şaman hastalığı kızlarda görüldüğü zaman bazı istisnalar olur. Bu kızları “hastanın” sonraki kaderini belirleyen daha deneyimli, saygın şamanlar “yöneltirler”. Genç şaman, bundan sonra çocukları veya büyükleri, yani belirli yaş kategorisini tedavi edebilir. Ama, bununla birlikte, yeni, genç şamanlara onların dini tören temizliğine göre çocuklar üzerinde “uzmanlaşmak” tavsiye edilir. Eğer genç şaman anne olmaya çalışıyorsa, o zorundadır ki, kendini “natemizlik”den korusun, ancak o büyük insanların sorunlarıyla ilgilenecektir. Erken ithaf (örneğin, genç yaşında) halinde, bir kural olarak, genç şaman yalnızlığa, sonsuzluğa ve kısa süreli yaşama mahkumdur.

Altay kadın-şamanları genellikle tedavi, öncөгörücülük, insan kaderinin normalleşmesi ile ilgileniyorlar. Şamanlık yeteneği istenilen başka yetenek gibi, akrabalarından, atalardan insana miras gibi kalıyor. Erkek şamanın kadın şamandan daha güçlü düşünülmesine rağmen, onlardan yardım almak için müracaat edenler de az olmuyor. Bu kadınlar özel hayatlarında sıradan kadınlar gibi kendi tarımını kontrol ediyor, çocuk ve torun büyütüyorlar.

¹⁵ Потапов Л.П. Алтайский шаманизм. Наука, Ленинград 1991, s. 245.

¹⁶ Потапов Л.П. Алтайский шаманизм. Наука, Ленинград 1991, s. 246.

¹⁷ Дьяконова В.П. Религиозные представления алтайцев и тувинцев о природе и человеке // Природа и человек в религиозных представлениях народов Сибири и Севера. Наука, Ленинград 1976, s. 268.

¹⁸ В□ydili C□lal. Türk mifoloji sözlüğü. Elm, Bakı 2003, s. 374.

¹⁹ В□ydili C□lal. Türk mifoloji sözlüğü. Elm, Bakı 2003, s. 374.

Eski zamanlardan yakut kadın hayatın tüm zorluklarını erkek ile paylaşıyor. Yüzyıllardan beri insan soyunu sürdürmek kadına nasipmiş. Ecdadlarımız anlıyorlardı ki, sadece sağlam, asıllıktan azad edilmiş ve bağımsız kadın sağlıklı nesil tutabilir. Kadına saygı ve onu ilahlaştırmak sırf bununla ilgilidir. Fiziksel güç ve dayanıklılık açısından mitolojik kadınlar erkeklerden asla geri kalmıyor. Bu yüzden olonxolarda kadının sadece güzellik ve aklı değil, hem de güc-qüvv□ti övülüyor.

Örneğin, “Dikbaşı Kulun Kullustuur” olonkhosunda temel karakter kadındır. “Dikbaşı Kulun Kullustuur”da, diğer yakut olonkholarında olduğu gibi, yeryüzünde yaşamın düzenlenmesi fikrinin sözcüsü gibi pehlivan Kulun Kullustuur değil, esas kadın kahraman Kün Tolomon Nurqustay yer alıyor. Kahraman evlenmeyi arzu etmiyor, bunu onunla esaslandırıyor ki, Kün Tolomon Nurqustay kurbanlık hayvan etini yiyen kadın-şamandır. Kadın ise onu kendisi ile evlenmeye mecbur ediyor. Savaşlarda kudretli sehirbaz şamanlar da yer alıyor (abaası pehlivan’ın anne ve kız kardeşi, ayı pehlivan’ın ablası - gök şamanı). Başrol kahramanı kadın olan olonkhoları sıkça rastlanıyor. Çoğunlukla bu Kılaannaax Kıs Nurqun adında bir kadın kahramandır. Erkekten kendi şeref ve haysiyetini korumak için ayı pehlivanları ve ejderhalarla mücadele eder. Kıs Nurqun genellikle sadece pehlivandır. “Dikbaşı Kulun Kullustuur”un kadın kahramanı ise sadece pehlivan değil, özellikle sihirbaz şamandır. Olayların gelişmesi sırasında kadın karakterlerinin çeşitliliği, kadın kahramanların olağanüstü hareketliliği kahramanın pehlivan olduğu hikayelerde tipik geleneksel imajların yokluğunu dolduruyor²⁰.

Keltlerde druidler şamanlara özgü özelliklere sahiptirler. Kelt kültüründe druid rahip rolünü üstleniyordu. Araştırmacılara göre, “druid” adının kendisi “drus” sözünden, meşe ağacının (palıd) eski adından gelmez. Kendi ana işlevi olan kâhinlikten başka, druidler hem de öğretmen, şair, filozof, geleceği gören ve hakim idiler. Druidler Kelt toplumunda büyük nüfuza sahiptiler²¹. Onların da karakteristik özelliklerine bakıldığında tıpkı türk şamanlarının çizgilerini görüyoruz.

Kelt mitolojisinde de kadın şamanlar, yani druidler vardır. Onlar da şamanlara özgü özellikleriyle ayrılırlar. Bulgulara göre söyleyebiliriz ki, druidler - kahinler, kelt toplumunun entelektüel seçkinleri sadece erkekler değildi. Keltlerin sagaları ve romalıların tarihi yazıları kahin druidessalar hakkında da bilgi veriyor. Nitekim mitolojik kahraman olan Makkumall Finn şiir ve büyücülüğü kadın-druidden öğreniyordu. En büyük İrlandalı druid□rinden biri olan Moy Roytun, Banvuana adında kahin mürebbiyesi vardı. Romalılarda törenlerde druidessaların iştirak etmeleri hakkında bilgiler var. Saygın kahin kadınlar masumiyet yemini veriyorlardı. Keltler onlara heyecanla yaklaşıyor ve inanıyorlardı ki, druidessalar hayvanlara dönüşebilir, peygamberlik etmeyi başarıyor, büyülerle fırtına yarata, rüzgara neden ola ve sakinleştire bilirler. Kahin kadınlar iyileştire bilen, yardım edebilecek, öğretebilen tanrısal yaratılış olarak kabul edilirdiler. Daha sonra, hıristiyanlığın gelişi ile druidessalar insanlığın bilincinde kötü büyücülere dönüştüler. Örneğin Shakespeare’in “Macbeth” eserindeki büyücüler²².

Druideslerin inisiyasyonlarının nasıl olduğu bilinmemekle birlikte özellikle savaşçıların ve asillerin yetişmesinde büyük payları olduğu bilinmektedir. Bu kadınlar şövalyenin yolculuğu boyunca karşısına çıkarlar ve inisiyasyonda yardımcı olurlar. Druidesler eğitimde olduğu kadar, ilaç hazırlamada, şifalı bitkilerin bulunmasında da söz sahibi idiler²³.

Kadın şamanlarla ilgili Abdülkadir İnanın da araştırmasında bilgi veriliyor. Şamanizmi detaylı araştıran araştırmacı şöyle söylüyor: “Kamlar gerek erkek, gerek kadın olsunlar bir kast halinde bulunmazlar. Mensup oldukları boy, oymak ve köyün üyesi olarak halk içinde yaşarlar. Onların başka fani insanlardan üstünlüğü ancak âyin yaptıkları, tanrılar dünyasına karıştıkları, ekstaz haline geldikleri anlarda olur. Ekstaz hâleti geçtikten sonra kam da bayağı kişilerden farksız olur”²⁴.

Abdülkadir İnan bildiriyor ki, bazı şamanislere göre, en kuvvetli şamanlar kadın şamanlardır. Eski devirlerde şamanlığın kadınlara mahsus bir sanat olduğunu gösteren emareler vardır. Manas destanında rüya ile istikbali keşfedenlerin çoğu kadınlardır. Bu destanda zikr edilen iki şamandan biri kadındır. Erkek şaman (kara bakşı) ancak lohusaya yapılan bir törende görüldüğü halde, kadın şaman bütün ülkede ceryan edecek ve eden olayları biliyor. Onu da belirtelim ki, yalnız bu destanda değil, şamanizm

²⁰ http://olonkho.info/sah/index.php/Ермолаева_Марианна_-_Женщины-богатырки_и_шаманки_в_“Образцах”_Э.К._Пекарского

²¹ Кельтская мифология (энциклопедия). Эксмо, Москва 2002, s. 721.

²² <http://religa.jofo.ru/431449.html>

²³ <http://www.hermetics.org/Druidler.html>

²⁴ İnan Abdülkadir. Tarihte ve bugün şamanizm. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara 1986, s. 79.

geleneklerine bağılı uluslarda geleceği bildiren rüyaları da en çok kadınlar görürler²⁵.

Türk mitolojisinde rastlanan kadın mitolojik varlıklardan biri de hemen hemen her Türk halkında çeşitli adlarla da olsa mevcut olan hal anasıdır. Mitolojide adı genellikle albastı gibi verilen hal anası eski türklere su faktörü ile ilgilidir. O, türk halklarında çeşitli şekilde dile getiriliyor. Örneğin, kazak, tatar, başkır, altay, özbeklerde albastı, alvastı; Türkmenlerde al, albassı; Kırgız albarstı, karakalpık, nogaylarda albaslı, azerbaycanlılarda hal, hal anası vs. Bu karakter genelde çirkin, uzun açık renkli saçları olan, uzun göğüslü bir kadın olarak tasvir edilir. Böyle bir inanç vardı ki, o hayvana veya cansız bir nesneye dönüŖe bilir. Türk halklarının bazılarında olan bilgiye göre, hal anası loğusa veya yeni doğan bebeğin karaciğerini, böbreğini veya kalbini alıp kendisi ile götürüyor. Suda yıkıyor. Suya vuran gibi loğusa veya bebek ölüyor. Böyle bir inanç var ki, eğer hal anasının üstüne iğne taksan o artık köleye dönüŖüyor ve sahibine yardım etmeye başlar. Hal anasını loğusa yanından ancak ya sahibi ya da Ŗaman kova bilirdi²⁶.

Bunu da belirtelim ki, Ŗamanistlerin panteonunda Ülgen'in "ak kızları"ndan başka da birkaç iyi diŖi ruhlar vardır. Altaylılarda adını çektiğimiz Umay, Ana Maygıl, Ak ene, Yakutlarda Aysıt'lar bunların belli başlılarıdır²⁷.

Sonuç

Görüldüğü gibi, türk ve dünya mitoloji metinlerinde kadın karakterlere oldukça sık rastlanıyor. Onlar önce mitolojide ecdad, demiurg, ilk inançlarda Ŗaman, daha sonra halk edebiyatı eserlerinde çeşitli karakterlerde görölüyorlar. Muharrem Kaya Türk halk anlatılarında kadını araŖtırırken kadının kutsallaŖtırılmasını bu fikirlerle izah ediyor: "Kökeni itibariyle mitolojiye dayanan destanlarda, kadın hem ödöl, hem soyu kutsallaŖtıran tanrısal bir unsur olarak görölür. Bir toplumu temsil eden destan kahramanı kendi toplumunun düŖmanı diğer toplumun kahramanlarını ve ordusunu yendiğinde, kadın, düŖmandan elde ettiği bir ödöldür. Bu kadın genelde yendiği, yerine geçtiği kralın karısı veya kızıdır. Bu durum hem savaŖçı, erkek egemen toplumların hem de kadın kutsallığının var olduğu tarım toplumlarının destanlarında görölür. Oğuz Kağan, kendi toplumunu, daha doğrusu avcı bir toplumun yaŖam alanını tehdit eden, yani ormanı ve av hayvanlarını kontrol eden gergedanı öldürdükten sonra, gök tanrısının ve yer tanrısının sunduğu kadınlarla evlenir. Oğuz Kağan'ın soyu böylelikle kutsallaŖtırılmıŖ hatta tanrıllaŖtırılmıŖtır. Bunu sağlayan ise tanrının Oğuz Kağan'a bir ödöl olarak sunduğu kadınlardır"²⁸.

Biz türk mitolojik metinlerinde, ibtidai inançlarda kadının yeri, kadın ecdad, demiurg gibi kadın mitolojik karakterler, Ŗaman kadınlar, onların kelt druidleri ile mukayesesi gibi konulara deyinerek, bunlarla ilgili araŖtırma yaparak kadının ister mitolojide, ister halk edebiyatında, isterse de yazılı edebiyatda önemli bir yer edindiğinin Ŗahiti olduk.

Kaynakça

1. Bayat Füzuli. Oğuz epik ənənəsi və "Oğuz Kağan" dastanı. Sabah, Bakı 1993.
2. Bəydilli Cəlal. Türk mifoloji sözlüyü. Elm, Bakı 2003.
3. Öğel Bahəddin. Türk mifologiyası. I c. Səda, Bakı 2004.
4. Çoruhlu YaŖar. Türk mitolojisinin ana hatları. Kabalıcı Yayıncılık, 2011.
5. İnan Abdülkadir. Tarihte ve bugün Ŗamanizm. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara 1986.
6. Mehmet Alparslan Küçük. Geleneksel Türk Dini'ndeki Ana / DiŖil Ruhlar'a Mitolojik Açıdan BakıŖ. İğdir Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi Sayı: 1, Nisan 2013, ss 105-134
7. Баландин Р.К. Сто великих богов. Вече, Москва 2002.
8. Дьяконова В.П. Религиозные представления алтайцев и тувинцев о природе и человеке // Природа и человек в религиозных представлениях народов Сибири и Севера. Наука, Ленинград 1976.
9. Кельтская мифология (энциклопедия). Эксмо, Москва 2002. Мифы народов мира. Энциклопедия (В 2 томах) / Гл. ред. С.А. Токарев. Советская энциклопедия, Москва 1982, Т. 2, К – Я.
10. Потапов Л.П. Алтайский шаманизм. Наука, Ленинград 1991.
11. Сагалаев А.М. Алтай вы зеркале мифа. Наука, Новосибирск 1992.
12. Токарев С.А. Ранние формы религии. Политиздат, Москва 1990.
13. http://olonkho.info/sah/index.php/Ермолаева_Марианна_-_Женщины-богатырки_и_
- 25 İnan Abdülkadir. Tarihte ve bugün Ŗamanizm. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara 1986, s. 89-90.
- 26 <http://myths.kulichki.net/enc/item/f00/s01/a000146.shtml>
- 27 İnan Abdülkadir. Tarihte ve bugün Ŗamanizm. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara 1986, s. 34.
- 28 <http://www.bilinmeyenturktarihi.com/turk-mitolojisinde-kadin.html>

шаманки_в_“Образцах”_Э.К._Пекарского

14. <http://religa.jofo.ru/431449.html>

15. <http://www.bilinmeyenturktarihi.com/turk-mitolojisinde-kadin.html>